

5. Morfosyntaktická rekonstrukce - obecná charakteristika

- syntetická morfologie nahrazována analytickou, flexivní charakter je v redukované míře zachován;
- redukce a zánik kategorií: zánik neutra, zánik kategorie pádu, redukce flexivních kategorií substantiv a adjektiv, zánik a redukce některých slovesných kategorií (např. zánik syntetického pasíva; redukce systému časů aj.).

6. Vývoj jmenných kategorií

1. Deklinace (schéma redukce)
2. Pád (výchozí pádové tvary většiny substantiv)
3. Číslo (původ a vývoj tvoření plurálu)
4. Rod (oscilace v kategorii rodu a vztah ke kategorii čísla)

Ad 1.

1. dekl. - **a**, (-**ae**, -**am**): *terra, femina, nauta, poeta* (fem. + mask.)
2. dekl. - **#**, -**us**, -**um**, (-**i**, -**um**, neutra: **nom.** = **ak.**): *puer, ager, campus, murus, bellum, vinum*
3. dekl. - **#**, -**s**, -**is**, -**es**, -**e** (-**i**, -**em**, neutra: **nom.** = **ak.**): *carcer, victor, pons, dux, pulvis, navis, miles, mare, rete*
4. dekl. -**us**, -**ū** (-**ūs**, -**um**, neutra: **nom.** = **ak.**): většinou mask., fem.: *manus, acus, tribus*.
5. dekl. -**ēs** (-**ēī**, -**em**) (pouze fem., kromě diēs): *rēs, rabiēs, faciēs*.

V it.:

1. - **a** (< **1. dekl.**, 3. dekl.: ve st. it. *tossa* < *tussis*, 4. dekl.: *nurus, socrus* > *nuora, suocera*, 5. dekl. *rabiēs* > **rabia* > *rabbia, faciēs* > **facia* > *faccia*).
2. - **o** (< **2. dekl.** - mask. + neutra, 3. dekl.: *fascio* < *fascis, passero* < *passer*, 4. dekl. *fructus, cornū* > *frutto, corno*).
3. - **e** (< **3. dekl.**, koncovka z ak.: *victore(m), pace(m), imagine(m)*, neutra: *nome(n), mare*)

(další příklady, viz Hamplová, *Nástin ...*, s. 59-61)

Přesuny v rámci deklinací - tzv. *metaplasmi*:

5. dekl. → 1. dekl. (vulg. lat.), fem. *rabiēs* > **rabia*.

Přesuny v rámci už italských tříd: ve vývoji jazyka: *la porta* → *la porte, la grotta la grotte, la persone* atd. (podle toho i plurál, viz dále)

Ad 2.

Výchozím pádovým tvarem - akuzativ (viz tvary flekční třídy na -e: *mons, nox, pars* → *monte(m), nocte(m), parte(m)*); někdy ovšem i nominativ: *uomo* < *homo, ladro* < *latro, moglie* < *mulier*. Pádové funkce nahrazeny analytickými prostředky - předložky + syntax (slovosled). Tendence doložena z pozdnělatinských textů - např. Bible (v překladu sv. Jeronýma, poč. 5. st.):

„Dixit autem *illis* et similitudinem...“ (Lukáš, 6, 39)

„Dicebat autem et similitudinem *ad illos*...“ (Lukáš, 5, 36)

Ad 3.

Tvoření a vývoj plurálu.

1. Terra - terre (< terrae, z nom. pl.)
2. Campo - campi (< campī, z nom. pl)
3. Montes, panes > monti, pani (koncovka analogicky, nikoli fonetický vývoj)
4. Poeta - poeti (kategorie rodu morfologicky určuje kategorii čísla - v lat. naopak).

Ad 1., 2., 3. Plurál -e není z nom. pl., ale z akuzativu pl. (terras) + fonetický vývoj (totěž -es > -i).

Problémy (srov. Maiden, 1995, s. 79-83):

- Je-li v sg. výchozím tvarem akuzativ, proč by pro plurál měl být nominativ?
- koncové -e + -i by měly „spustit“ palatalizaci, to ale není případ fem. pl. -e, palatalizace v mask. pl. je vzácná (jen *amici, nemici, porci*)
- Ve st. florentštině (před koncem 13. st.) se -e objevuje i tam, kde je lat. -as: *amas > ame, portas > porte, vendas > vende* (srov. P. Manni, *Il Trecento toscano*, Bologna, il Mulino, 2003, s. 36).
- (viz 3.) - koncovka -i je i tam, kde je plurálové -es (ve st. jazyce jsou ovšem i tvary plurálu *monte, arte* atd.)

Argumenty ve prospěch „fonetického“ vysvětlení (srov. Tekavčić, II, s. 50):

- po přízvučné samohlásce přechází většinou -s v -i (*nos > noi, cras > crai* (jihoit. dial.), *stas > stai, post > poi* atd.)
- vývoj tedy -as, -es > *-ai, *-ei > e, i (monoftongizace), takže: *terras > *terrai > terre, cantas > *cantai > cante, canes (nom. pl.) > *canei > cani*.
- Ve skutečnosti je pak koncovka -i ve slovech *campi* atd. analogickým rozšířením koncovky pocházející „foneticky“ z -es: srov. Maiden, 1995, s. 81:

„The plural inflection -i, derived from Latin -ES, characterizes both feminine and masculine forms. (...) Why, then, should analogical extension of this -i be restricted to *masculine* nouns? That this development is limited to the masculine may reflect vestigial survival of the Latin second declension *masculine* plural inflection -I. It is significant, in this regard, that -i was not at first extended into the plural of *mano*, a *feminine* survivor of the CL fourth declension, which in OTuscan was invariant.“

- Kdyby byly koncovky -e/-i přímým pokračovatelem koncovek -ae/-ī, nastala by palatalizace; jsou-li ale fonetickým vývojem spojeny s ak. -as/-es/(-os → analogicky), pak výsledné -e/-i se objevilo až po „hromadné“ palatalizaci velár (+ Tekavčićův argument: *vincere → vincis > vinci* vs. *collocare → collocas > corichi*), další příklady: *lago - laghi, bianco - bianchi* atd. (ostatní jsou výpůjčkami, které je třeba vysvětlit jinak - *fisico - fisici* atd.)

-

Plurál ve vývoji:

- a) plurálové -i se prosazuje i ve fem.: *le porti, le spesi, le personi*; hyperkorektní reakcí je pak sg. *la porte, la persone* (odtud dnešní nepravidelné *arma-armi, ala-ali*).
- b) „protitendencí“ je pak neměnné množné číslo fem.: *la chiave - le chiave, la gente - le gente*, atd. → Zajímavý vývoj - dobré téma na diplomku ...
- c) Podobně reliktním je vliv deklinace neuter: *osso - ossa, uovo - uova* atd.; a taky neuter 3. dekl. tempus - tempora: *campora, boscora* (ve starých tosk. dial., srov. Castellani, 2000, kap. 5, *Le varietà toscane nel Medioevo*)
- d) plurál typu *cavalli - cavai*

Ad 4.

- Zaniká neutrum (foneticky podmíněno)
- neutra > maskulina (již v pozdnělat. textech, např. Petronius: *caelum* → *caelus*, *vinum* → *vinus*: „*Vinus mihi in cerebrum abiit*“, *Satiricon Liber*, XLI).
- plurál některých neuter se zachoval jako tvar singuláru: např. *pecus* - *pecora* > *la pecora*